

CXXVIII LO semestr II Geografia

7 zjazd 09-10.05.2020

Uwaga: temat przewidziany do realizacji na 2 lekcje.

Dysproporcje w rozwoju ekonomicznym państw. Wskaźniki rozwoju społeczno-gospodarczego.

Na podstawie tekstu wykonaj polecenia:

Polecenie 1

Wybierz 5 państw różniących się, twoim zdaniem, między sobą poziomem rozwoju i znajdź dane opisujące ten poziom.

Zestaw je i oceń, czy twoje przewidywania zostały potwierdzone.

Polecenie 2

W 2000 roku jedynie 2% mieszkańców Afryki miało telefony komórkowe, obecnie ta wielkość sięga 70%.

Oceń, w jaki sposób wpływa to na rozwój.

Na świecie mamy do czynienia z regionami lepiej i słabiej rozwiniętymi. Ich rozkład zmieniał się zarówno w czasie, jak i przestrzeni. Do obiektywnego opisanie postępu lub poziomu rozwoju potrzebne są odpowiednie narzędzia, a ponieważ rozwój dotyczy wielu aspektów, przydają się różne wskaźniki, których interpretowanie stanowi największe wyzwanie.

.

1. Wskaźniki rozwoju

Słowo *rozwój* w geografii oznacza zarówno postęp, jak i osiągnięty stan. Ocena stopnia rozwoju wymaga danych do porównania. Posiadając je, można wskazać, który obszar jest lepiej, a który słabiej rozwinięty. Trzeba jednak pamiętać, by nie utożsamiać rozwoju tylko z postępem ekonomicznym. Równie istotny jest rozwój społeczny, kulturalny czy polityczny. Nie należy także zapominać o aspekcie środowiskowym. Rzadko, o ile w ogóle, wszystkie aspekty są rozwinięte jednakowo.

Produkt krajowy brutto (PKB) na osobę (*per capita*)

Oceniając stopień rozwoju gospodarczego, najczęściej posługujemy się **wskaźnikiem PKB na osobę**. Produkt krajowy brutto to wartość produktów i usług wytworzonych w państwie w ciągu roku. Nie jest to ani średnia płaca, ani średni dochód.

Wartość wskaźnika dość łatwo ustalić w państwach, w których przeważa gospodarka funkcjonująca według przepisów prawa, gdzie prowadzi się dokładne statystyki dotyczące na przykład liczby ludności. W wielu krajach świata są to w dużej mierze szacunki. Nie ma też jednej metody obliczeń – odrębne dane publikują na przykład rząd Stanów Zjednoczonych, Bank Światowy czy Międzynarodowy Fundusz Walutowy.

Wielkość wskaźnika PKB podaje się zazwyczaj w dolarach amerykańskich, a ponieważ wartość waluty ulega zmianom, wpływa to na jego wahania. Należy również pamiętać, że otrzymujemy jedną wartość dla całego kraju, choć w każdym są regiony mniej i bardziej rozwinięte gospodarczo.

Polecenie

Wyjaśnij, jak zmieni się wielkość PKB, gdy kurs lokalnej waluty względem dolara amerykańskiego wzrośnie o 25%.

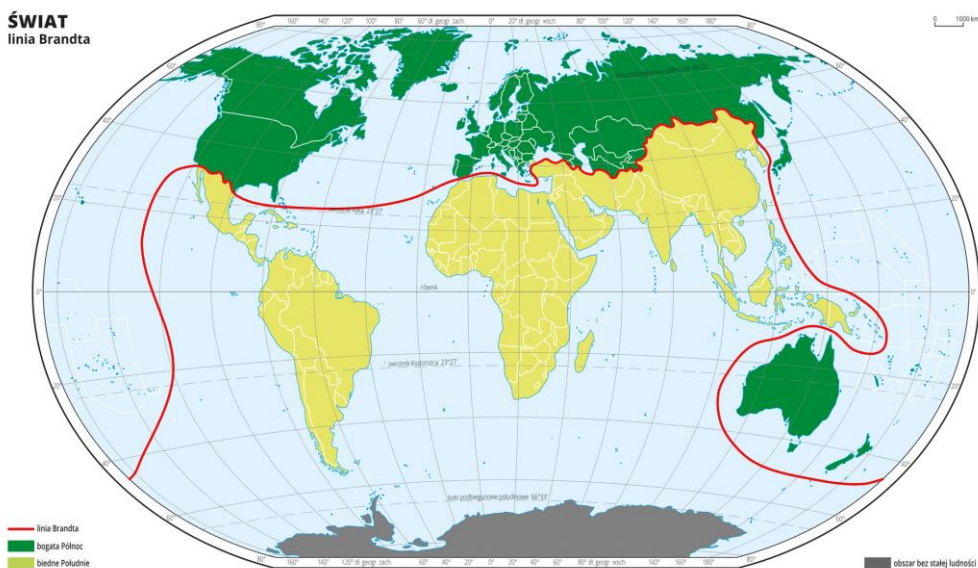
Rozpiętości wielkości PKB *per capita* (na osobę) przedstawia tabela.

Zróżnicowanie PKB na osobę według parytetu siły nabywczej w dolarach amerykańskich w 2013 roku (źródło: The CIA World Factbook)					
Kraj	PKB/os.	Kraj	PKB/os.	Kraj	PKB/os.
Katar	102100	Japonia	37100	Togo	1100
Liechtenstein	89400	Słowenia	27400	Madagaskar	1000
Luksemburg	77900	Polska	21100	Malawi	900
Singapur	62400	Rumunia	13200	Niger	800
Norwegia	55400	Salwador	7500	Liberia	700
Brunei	54800	Egipt	6600	Republika Środkowoafrykańska	700
Stany Zjednoczone	52800	Boliwia	5500	Burundi	600
Szwajcaria	46000	Indie	4000	Zimbabwe	600
Kanada	43100	Pakistan	3100	Somalia	600
Australia	43000	Tadżykistan	2300	Demokratyczna Republika Konga	400

Przy tak ogromnej rozpiętości wartości nie trudno wyróżnić kraje wysoko rozwinięte (ekonomicznie!) i słabo rozwinięte. Pomiędzy nimi mieści się zdecydowana większość państw. Zagadnienie, która wartość pozwala oddzielić kraje wysoko rozwinięte od tych ze środkowej grupy, zawsze pozostanie otwarte.

Najwyższe wartości PKB mają kraje niewielkie obszarowo ze względnie małą liczbą mieszkańców, za to obfitujące w cenne zasoby (np. surowce) lub posiadające wielki kapitał finansowy, np. ze względu na dogodne warunki podatkowe. Liczne bogactwa naturalne posiadają również pozostałe kraje należące do czołówki najlepiej rozwijających się państw, a mające dużą powierzchnię i dużą liczbę mieszkańców, np. Stany Zjednoczone. Listę zamykają kraje niestabilne politycznie, zróżnicowane kulturowo, z długą przeszłością kolonialną.

Łatwo zauważyć, że kraje o najwyższych wartościach PKB na osobę leżą w Ameryce Północnej, Europie, na południowym wybrzeżu Zatoki Perskiej oraz w Australii. Grupę tę uzupełniają Japonia, Korea Południowa i Tajwan. Z kolei najniższe wartości dominują w Afryce na południe od Sahary, Azji Południowej i Południowo-Wschodniej. Takie zróżnicowanie dało podstawy do wyróżnienia tzw. **bogatej Północy** i **biednego Południa**. Linię podziału nazwano **linią Brandta**.

Już pobieżna analiza mapy pokazuje niekonsekwencję: Australia (PKB na osobę 43 tys. \$) należy do bogatej Północy razem z Mołdawią (PKB na osobę 3,8 tys. \$), a Republika Południowej Afryki (PKB na osobę 11,5 tys. \$) jest częścią biednego Południa.

Śmiertelność niemowląt na 1000 urodzeń żywych

Innym, pośrednim wskaźnikiem rozwoju jest **śmiertelność niemowląt na 1000 urodzeń żywych**, mówiący bezpośrednio o stanie zdrowia danego społeczeństwa. Przewaga tego wskaźnika polega na tym, że na jego wielkość wpływają liczne czynniki, nie tylko ekonomiczne. Wyposażenie służby zdrowia jest uwarunkowane finansami, ale jej organizacja, np. dostępność do świadczeń, w dużo mniejszym stopniu. Jakość opieki i stan zdrowia niemowląt wynikają z rzetelnej wiedzy matek o fizjologii człowieka i zasadach higieny. Wiedzę taką mogą uzyskać w szkole. Im więcej wiedzą na te tematy, tym dla dziecka lepiej. **Odsetek dziewcząt uczęszczających do szkoły** wskazuje poziom rozwoju społecznego, dodatkowo jest uwarunkowany kulturowo. W tradycyjnych społecznościach, przy ograniczonych środkach, do szkół posyła się dużo częściej chłopców niż dziewczynki.

Wykres pokazuje, że generalnie im PKB jest wyższe, tym umieralność niemowląt spada. Największa rozpiętość charakteryzuje kraje o niskim PKB. Są wśród nich także takie, które potrafią nawet przy małych środkach finansowych zorganizować opiekę zdrowotną na dobrym poziomie, o ile inne czynniki temu nie przeszkodzą. Kraje z najwyższą śmiertelnością to Afganistan, Mali i Somalia targane konfliktami zbrojnymi. Wysokie wartości PKB też nie są automatycznym rozwiązaniem – taką samą śmiertelność wykazują kraje o PKB per capita od 5 tys. \$ do 100 tys. \$. Widać jednocześnie, że nie da się obniżyć umieralności poniżej 1%, jeśli PKB na osobę nie osiągnie ok. 5 tys. \$.

Wielkości śmiertelności niemowląt są nie mniej zróżnicowane niż PKB na osobę. Istnieją kraje, w których wartość tego wskaźnika wynosi ponad 100, a to oznacza, że umiera tam co 10. dziecko. Jednocześnie w niektórych państwach wskaźnik śmiertelności niemowląt przyjmuje wielkość jednocyfrową. Zróżnicowanie przestrzenne tego wskaźnika na świecie wykazuje duże podobieństwo do podziału Północ-Południe. Słabo rozwinięta gospodarka nastawiona głównie na zaspokojenie podstawowych potrzeb nie jest wystarczającym źródłem finansowania szkolnictwa, opieki zdrowotnej czy infrastruktury transportowej. Niedostatek żywności lub uboga dieta pogarszają stan zdrowia matki, przez co noworodki rodzą się z mniejszą wagą i obniżoną odpornością. Na wzrost śmiertelności wpływa także często ograniczony dostęp do czystej wody.

W krajach wysoko rozwiniętych matki znajdują się pod opieką lekarzy lub położnych, mają dostęp do badań i terapii, odpowiednio odżywiają się.

Wskaźniki jakościowe

Oprócz wskaźników ilościowych w celu analizy sytuacji społeczno-ekonomicznej ludności posługujemy się także wskaźnikami **jakościowymi**. Najczęściej wykorzystywane są w celu zbadania lub analizy zjawisk lub „czegoś” niemierzalnego, np. opinii. Każdy badany respondent posiada osobiste kryteria oceny własnej sytuacji bytowej. Sądów tych, zwłaszcza zebranych razem, nie cechuje jednak obiektywizm, dlatego nie można ich zweryfikować. Jednym z takich wskaźników jest **zadowolenie z życia** (ang. *experienced well-being*).

Na podstawie analizy danych zamieszczonych na mapie możemy stwierdzić, że zadowoleni ze swojego życia są nie tylko mieszkańcy obu Ameryk, Australijczycy i Europejczycy z zachodniej części kontynentu, ale również mieszkańcy Tajlandii, Arabii Saudyjskiej i Uzbekistanu. Japonia mieści się w środkowym przedziale razem z Hiszpanią, Indiami, Zambią i większością krajów środkowoeuropejskich. Mało zadowoleni ze swojego życia są mieszkańcy Afryki, a także Iranu, Afganistanu, Mongolii i Chin.

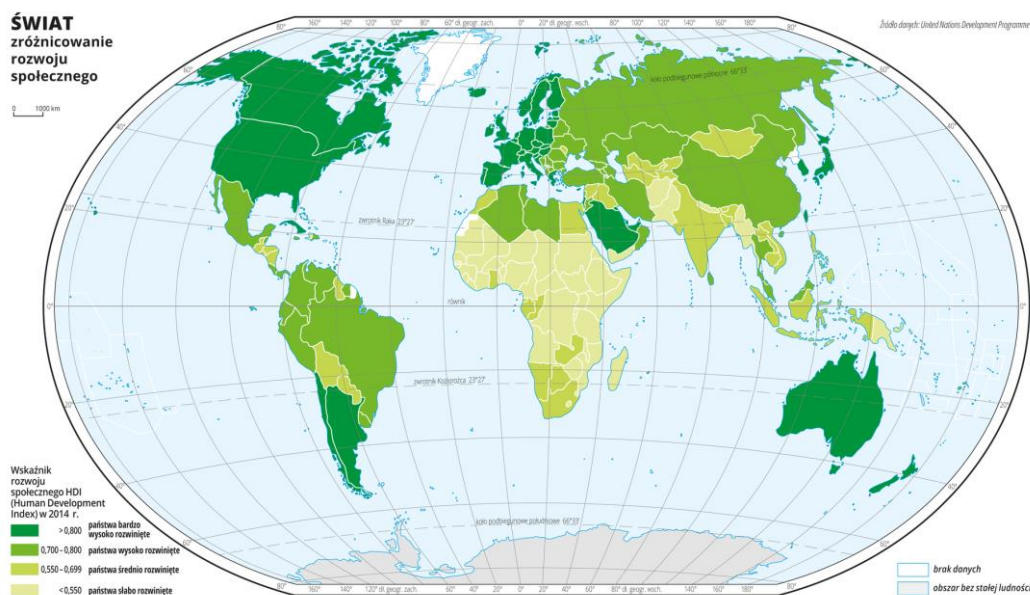
Jak widać nie ma to ścisłego związku z wielkością PKB – podstawowym miernikiem dochodu narodowego.

2. Wskaźnik rozwoju społecznego HDI

Wskaźników poziomu rozwoju jest wiele, np. zużycie energii na osobę, wydatki na badania i rozwój, poziom osiągnięć edukacyjnych, porównanie płac kobiet i mężczyzn. Każdy z nich pokazuje jednak tylko określony wycinek rzeczywistości. Dlatego agenda ONZ do spraw rozwoju (UNDP) corocznie publikuje wskaźnik zbiorczy – **wskaźnik rozwoju społecznego** (ang. *Human Development Index – HDI*). Wskaźnik ten ocenia kraje na trzech płaszczyznach: „długie i zdrowe życie” (*long and healthy life*), „wiedza” (*knowledge*) oraz „dostatni standard życia” (*decent standard of living*).

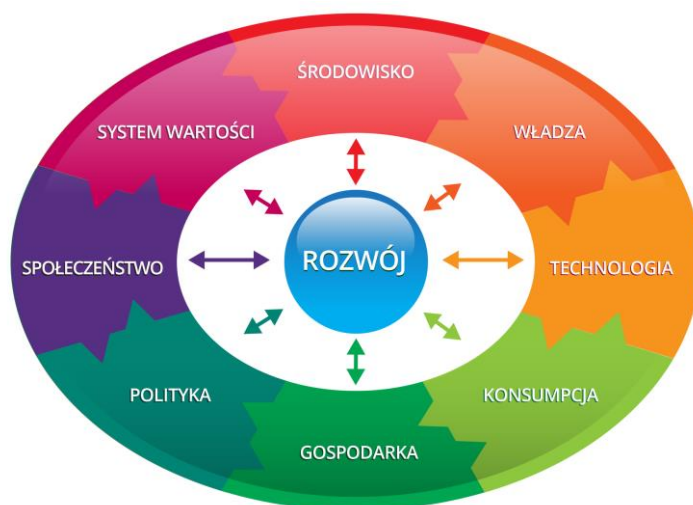
Analizie podlegają trzy wskaźniki: **dochód narodowy brutto** na osobę według **parytetu siły nabywczej**, **spodziewana długość życia** oraz **średnia liczba lat spędzonych w szkole** w przypadku dorosłych (dla osób w wieku 25 i więcej lat) i **spodziewana liczba lat edukacji** dla dzieci wchodzących w wiek szkolny. Dla każdego składnika najwyższa rzeczywista wartość oznacza 1, a najniższa 0. Na takiej podstawie przelicza się wartości dla każdego kraju, a syntetyczny wynik oblicza się za pomocą średniej geometrycznej.

Kraje ze wskaźnikiem co najmniej 0,710 uważa się za wysoko rozwinięte, a poniżej 0,536 za rozwinięte słabo. W 2012 roku przy średniej światowej 0,694 najwyższą wartość osiągnęła Norwegia – 0,955, a najniższą Niger – 0,304.

Na mapie zaobserwować można duże zróżnicowanie przestrzenne rozwoju społecznego na świecie. Do krajów o najwyższym wskaźniku HDI zaliczyć można państwa Ameryki Północnej, Europy, Australii, Japonii i Korei Południowej. Kraje Ameryki Łacińskiej oraz duża część Europy Środkowo-Wschodniej niedostatki rozwoju ekonomicznego (niższe PKB) uzupełniły wysokimi wskaźnikami dotyczącymi oczekiwanej długości życia i wskaźnikami związanymi z edukacją. Kraje Azji Wschodniej i Południowej, by zwiększyć HDI, powinny podnieść wartości wskaźników na trzech płaszczyznach: średnia liczba lat edukacji otrzymanej przez mieszkańców w wieku 25 lat i starszych, oczekiwana liczba lat edukacji dla dzieci rozpoczynających proces kształcenia oraz dochód narodowy *per capita* w USD, liczony według parytetu nabywczego waluty. W najtrudniejszej sytuacji są kraje Afryki Subsaharyjskiej – średnia dla całego regionu to zaledwie 0,475.

3. Czynniki wpływające na rozwój

Przyczyn zróżnicowania poziomu rozwoju państw świata jest wiele. Są to czynniki przyrodnicze oraz pozaprzyrodnicze.

Przykładem kraju, w którego rozwoju znaczącą rolę odegrały czynniki pozaprzrodnicze, jest Japonia – kraj w zasadzie bez surowców, a do tego wyspiarski, górzysty, z częstymi trzęsieniami ziemi i aktywnym wulkanizmem. Miałby bardzo ograniczone możliwości, gdyby nie specyficzna kultura i procesy modernizacyjne, które nastąpiły po II wojnie światowej.

Państwami, dla których zasoby naturalne odegrały podstawową rolę w ich rozwoju gospodarczym, są na przykład Botswana i Niger. W 1960 roku kraje te miały PKB na osobę odpowiednio 903 \$ i 953 \$. Pierwszy kraj jest czołowym producentem diamentów, drugi uranu. W 2012 roku ich PKB na osobę wyniosło 703 \$ w Nigrze i 13 853 \$ w Botswanie.

Pewną rolę odgrywa położenie geograficzne. Przed wielkimi odkryciami geograficznymi Azja Środkowa leżała na bardzo ważnej trasie handlowej z Europy do Chin, czyli na Jedwabnym Szlaku. Zabytki Samarkandy czy Buchary świadczą o ówczesnym bogactwie mieszkańców.

Z kolei geograficzne położenie Szwecji czy Stanów Zjednoczonych w stosunku do innych państw pozwoliło im bogacić się w czasie obu wojen światowych dzięki produkcji zbrojeniowej lub na jej rzecz.

Także procesy historyczne miały znaczący wpływ na rozwój państw, np. wywożenie niewolników (12–20 milionów) przez wieki hamowało rozwój Afryki. Zaś położenie Polski w środku Europy przyczyniało się wielokrotnie do tego, że była ona ze względu na swoje nizinne ukształtowanie terenu oraz geopolityczne usytuowanie obszarem wojen.

Ustrój polityczny również istotnie wpływa na postęp. Kraje będące po II wojnie światowej pod kontrolą Związku Radzieckiego z centralnie planowaną gospodarką, ograniczeniem własności i zredukowanych kontaktach zagranicznych rozwijały się znacznie wolniej niż te z gospodarką rynkową. Przykładem są nadal występujące nierówności w obrębie zjednoczonych Niemiec.

Różnice między państwami koreańskimi są jeszcze wyraźniejsze.

Wybrane wskaźniki rozwoju państw koreańskich wg CIA Factbook			
Wskaźnik		Korea Południowa	Koreańska Republika Ludowo-Demokratyczna
PKB na osobę (\$)		33200	1800
Struktura PKB (%)	rolnictwo	3	23
	przemysł	39	47
	usługi	58	29
Spodziewana długość życia (lata)		80	70
Śmiertelność niemowląt na 1000 urodzeń żywych		4	25
HDI		0,909	nie określono

Kolejnym czynnikiem są nieefektywne bądź nieudolne rządy koncentrujące się na utrzymaniu władzy, mnożeniu własnego majątku, wspomaganiu swojego środowiska politycznego, zwalczaniu opozycji, a nie na rozwoju kraju.

W krajach, które na przykład uzyskały niepodległość w ostatnich latach, dziedzictwo kolonializmu nie zostało przezwyciężone. Jednym z jego aspektów są sztucznie poprowadzone granice, przez co w jednym organizmie państwowym znalazły się często odrębne kulturowo grupy etniczne, które choć sumarycznie liczebne, w wielu krajach stanowią mniejszość. Różnice te często prowadzą do destabilizacji, napięć, konfliktów i wojen.

Przy ustalaniu granic politycznych w Afryce nie wzięto pod uwagę zróżnicowania etnicznego ludności zamieszkującej określone obszary tworzonych państw

Rozmieszczenie wybranych grup ludności w Afryce		
Grupa etniczna	Liczebność (mln)	Zamieszkwane kraje
Mandinka	13	Gambia, Gwinea, Mali, Sierra Leone, Wybrzeże Kości Słoniowej, Senegal, Burkina Faso, Liberia, Gwinea Bissau, Niger, Mauretania, Czad
Ibo	15-30	Nigeria, Kamerun, Sierra Leone, Gwinea Równikowa
Hausa	30-35	Nigeria, Niger, Czad, Kamerun, Wybrzeże Kości Słoniowej, Sudan
Fulanie	27	Gwinea, Nigeria, Kamerun, Senegal, Mali, Sierra Leone, Republika Środkowoafrykańska, Burkina Faso, Benin, Niger, Gambia, Gwinea Bissau, Czad, Mauretania, Sudan, Togo, Wybrzeże Kości Słoniowej
Berberowie	30	Maroko, Algieria, Libia, Mauretania, Tunezja

Warto pamiętać, jak wyglądało wykształcenie ludności w krajach kolonialnych przed uzyskaniem niepodległości. Pod koniec lat 50. XX wieku na kontynencie Afryki, liczącym wówczas ok. 200 mln mieszkańców, tylko 1/3 dzieci w wieku szkolnym uczestniczyła w podstawowym nauczaniu, a 16% dorosłych umiało czytać i pisać. Liczba absolwentów szkół średnich sięgała zaledwie 8 tysięcy, połowa z nich mieszkała w Ghanie i Nigerii. Na terenie kolonii francuskich nie było ani jednej szkoły wyższej.

Wpływ na rozwój kraju ma także wolność osobista i swoboda działalności. Przykładami są Stany Zjednoczone i kraje Europy Zachodniej z wielowiekową tradycją niezależności. Kontrargument historyczny stanowi Korea Południowa (rządzona dyktatorsko w latach 1953-1988), a współczesny – Chiny, gdzie rozwój ekonomiczny nie był związany z wolnością.

Równie istotne jest oddziaływanie systemu wartości lub religii. Kastowość społeczności hinduskich ogranicza możliwości edukacyjne i szanse awansu społecznego czy zawodowego. Zakaz lichwy w islamie negatywnie wpływa na możliwości udzielania kredytów. [Koncepcja predestynacji](#) spowodowała powstanie protestanckiej etyki pracy. Jeśli buddyzm propaguje wyrzeczenie się pragnień, to trudno oczekiwać od wyznawców zaangażowania w życie doczesne.

Widać wyraźnie, że rozwój kraju jest skutkiem oddziaływania wielu czynników o zmieniającym się znaczeniu.

4. Inne mierniki i kryteria

Należy pamiętać, że nie wszystkie wskaźniki pomocne w opisie rozwoju społeczno-ekonomicznego są w danym kraju spełnione na takim samym poziomie. Na przykład Gwinea Równikowa ma PKB na osobę wyższe niż Polska (odpowiednio 25,7 tys. \$ i 21,1 tys. \$) i jednocześnie ponad dziesięciokrotnie wyższą wartość wskaźnika śmiertelności niemowląt (71 – Gwinea Równikowa i 6 – Polska na 1000 urodzeń żywych).

Dopełnieniem informacji o rozwoju są dane o zróżnicowaniu wewnątrz państw. Opisuje je **współczynnik Giniego (Wskaźnik Nierówności Społecznej)** – im wartość wyższa dla danego kraju, tym większe rozwarstwienie społeczne w nim panuje.

W krajach wysoko rozwiniętych nierówności społeczne są mniejsze. W krajach o mniejszych różnicach rozwój następuje szybciej.

Wymienione kryteria nie wyczerpują listy. Stopień rozwoju kraju można opisywać pod wieloma względami. Poniższa tabela prezentuje ich przykładowe zestawienie.

Wybrane wskaźniki opisujące stopień rozwoju społeczno-gospodarczego państw		
Kryterium	Kraje wysoko rozwinięte	Kraje słabo rozwinięte
PKB per capita	wysokie	niskie
Śmiertelność niemowląt	niska	wysoka
Zużycie energii per capita	wysokie	niskie
Analfabetyzm	niski	wysoki
Udział usług w tworzeniu PKB	wysoki	niski
Spodziewana długość życia	wysoka	niska
Liczba ludności przypadająca na 1 lekarza	niska	wysoka
Odsetek ludności z dostępem do szerokopasmowego Internetu	wysoki	niski
Współczynnik Giniego	niski	wysoki

Ciekawostka

W 1977 roku władca (wówczas) Cesarstwa Środkowoafrykańskiego Jean-Bédél Bokassa na ceremonię koronacyjną przeznaczył 1/3 budżetu państwa.

Ciekawostka

W Zimbabwie, jednym z krajów o najniższym PKB na mieszkańca, w pierwszej dekadzie XXI wieku hiperinflacja dochodziła do poziomu 13,2 mld procent miesięcznie (516 trylionów procent w stosunku rocznym), a bankomaty nie potrafiły obsługiwać kwot posiadających tak wielką ilość zer.

Podsumowanie

- Rozwój może być definiowany jako osiągnięty stan lub też proces.
- Istnieje wiele kryteriów opisujących rozwój:
 - ilościowe, np. PKB per capita;
 - jakościowe, np. wskaźnik zadowolenia z życia;

- o złożone, np. wskaźnik rozwoju społecznego (HDI).
- Obecny poziom rozwoju wynika ze wspólnego oddziaływania czynników przyrodniczych oraz społeczno-ekonomicznych.
- Większość wskaźników nie pokazuje zróżnicowania wewnątrz krajów.

Słowniczek

dochód narodowy brutto

wartość produktu krajowego brutto (PKB) pomniejszona o przychody firm uzyskane za granicą i wydatki tam poniesione

koncepcja predestynacji

według tej koncepcji Bóg nie musi kierować się ziemskim poczuciem sprawiedliwości, losy ludzkie są z góry przez Niego określone i żeby się przekonać, jakie jest to przeznaczenie, człowiek powinien „sprowokować” Boga, żeby mu to oznajmił; informację tę otrzyma, wykonując pracę – powodzenie w zawodowej działalności dowodzi bożego błogosławieństwa, a niepowodzenie braku łaski

parytet siły nabywczej

wskaźnik pozwalający na porównanie rzeczywistej siły nabywczej, czyli ile standardowych dóbr można nabyć w przeliczeniu na wybraną walutę, najczęściej dolary amerykańskie

produkt krajowy brutto (PKB)

wartość produktów i usług wytworzonych w państwie w ciągu roku.